

УДК 37.017.4(477):061ЄС

DOI: 10.24144/ 2218-5348.2018.2(18).22-37

Мелеганич Г.І.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(м.Ужгород, Україна)

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ЯК НЕОБХІДНА ПЕРЕДУМОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

В умовах євроінтеграційних змін, пошуку спільних для громадян демократичних цінностей і національних ідеалів, участі України в загальносвітових політичних, економічних і соціокультурних процесах невід'ємною складовою стала розбудова громадянського суспільства. Для реалізації цього надзвичайну важливість має громадянська освіта дорослих і дітей. Останні законодавчі зміни дають можливість її упроваджувати у формальному, неформальному та інформальному виді. Агентами її впровадження залишаються в першу чергу заклади освіти, а в другу - громадські організації. А опанувувати громадянську освіту потрібно протягом усього життя.

Ключові слова: громадянська освіта, євроінтеграція, формальна освіта, інформальна освіта, громадські організації.

Since the proclamation of independence Ukraine has significantly changed the priorities and development goals of the state and society. The system of education has got its new outline too, having taken on democratic direction. Accordingly, the path chosen by Ukraine implies the formation of law-bound state and civil society. The establishment of European integration priorities for Ukraine shows that a large number of changes are required for their development and consistent implementation. The examples of successful states of the world, European countries in particular, prove that this process is long and requires considerable effort from all citizens, and not just the authorities. Although the majority think it is a number of economic reforms and transformations that is needed for of Ukraine's European integration we believe civic education to play an important role in this process as well

The problem of upbringing in the spirit of human rights has been in a constant focus of the Council of Europe and European society for many years.

Therefore, civic education, not as a school subject, but as a direction and educational policy, must stand in the spotlight of educators, politicians and society in general in Ukraine.

On October 3, 2018, the Cabinet of Ministers of Ukraine approved the Concept of the Development of Civic Education in Ukraine. Civic education in this Concept is understood as learning and civic education based on national and universal values. Though this concept can be considered more widely.

First of all, it is teaching population of the country, especially young people, to fulfill their role as a citizen; acquisition of theoretical knowledge and formation of practical skills and skills of the basics of democracy, the rights and duties of citizens of a pluralistic society, resolution of conflict situations, development of tolerance for understanding and perception of the world; provision of specialized, systematic preparation of people for public life in democratic society and possibility of exercising public control over the authorities of all levels. And the latest legislative changes make it possible to implement such education in a formal and informal ways.

Key words: *civic education, European integration, formal education, informal education, public organizations.*

З часу проголошення незалежності в Україні суттєво змінилися пріоритети та цілі розвитку держави і суспільства. Нового обриса набула і система виховання та освіти, яка має вже не соціалістичне обличчя, а демократичне спрямування. Відповідно шлях, який обрала Україна, передбачає формування правової держави та громадянського суспільства. Визначення євроінтеграційних пріоритетів для України показує, що для їх розвитку та послідовного втілення необхідна велика кількість змін. Приклад успішних держав світу, зокрема країн Європи, показує, що цей процес є тривалим і потребує значних зусиль усіх громадян, а не лише влади. Якщо цей процес є хаотичним і не систематизованим, то наслідки для конкретної людини, а найбільше для держави можуть мати невідворотний характер. І хоча для євроінтеграції України більшість вважає необхідними ряд економічних реформувань та перетворень, але, на нашу думку, важливу роль у цьому процесі також відіграє громадянська освіта. Проблема виховання поваги до прав людини багато років є постійним об'єктом уваги Ради Європи і європейського суспільства. Тому саме громадянська освіта не як шкільний предмет, а як напрям та освітня політика, ще має постати у центрі уваги освітян, політиків та суспільства загалом в Україні.

Європейські держави у цьому плані мають значний досвід. Початком європейської програми громадянської освіти можна вважати 1978 р., коли ЮНЕСКО було проведено Міжнародний конгрес з викладання прав людини. Конгрес підготував рекомендації щодо освіти в галузі прав людини. На

підставі цих рекомендацій Комітет міністрів Ради Європи ухвалив резолюцію «Про вивчення прав людини» [13, с. 124]. Рада Європи 1982 р. організувала й провела конференцію «Підготовка до життя», на якій підкреслювалося, що майбутнє Європейського співтовариства залежить «від здатності й готовності всіх членів прийняти, зберегти і підтримати загальнолюдські цінності, демократію і права людини» [13, с. 125]. Тобто для того, щоб інтегруватися у європейський простір, необхідно українцям поділяти їх цінності та мислити відповідно. Пізніше об'єднана Європа приймала ще ряд програм, проектів, декларацій, спрямованих на розвиток активної громадянської позиції через навчання упродовж усього життя як у межах формального, так і неформального освітнього середовища, навчання демократії і розвитку громадянського суспільства. У 2000 р. міністри освіти європейських країн прийняли Краківську резолюцію і проект керівних принципів навчання демократії, де серед іншого зазначалося, що громадянська освіта ґрунтується на багатовимірному підході до громадянства, що включає: 1) політичний вимір – участь у процесі прийняття рішень та використання політичної влади; 2) правовий вимір – знання та використання прав громадянина, дотримання його обов'язків; 3) культурний вимір – повага до історії і культури інших народів, внесок у розбудову мирних міжнародних відносин; 4) соціальний та економічний вимір – боротьба з бідністю та відчуженням, пошук нових форм праці і зміцнення громади, виявлення економічних чинників розвитку демократичного суспільства; 5) європейський вимір – усвідомлення єдності та багатоманітності європейської культури, навчання жити в європейському контексті; 6) глобальний вимір – усвідомлення та сприйняття глобальної солідарності [1, с.2-3].

Як приклад того, що в Україні такого цілісного погляду ще немає, є перманентні революційні перетворення, нестабільність, відсутність єдності в українському суспільстві на національному ґрунті, які призводять до розколу країни, прояву сепаратистських тенденцій та процвітання корупції. Водночас після Революції гідності в Україні активно відбувається розбудова громадянського суспільства та усвідомлення необхідності системної роботи в цій площині.

Політична культура та громадянська освіта України початку ХХІ століття ще продовжують зберігати риси пострадянської епохи. Цій культурі та освіті притаманний розвиток за інерцією. На сьогоднішній день політична культура українського народу є постколоніальною, свідченням чого є її зрусифікований стан, нездатність до адекватної оцінки власних національних інтересів, комплекс національної меншовартості, орієнтація на зовнішню допомогу, а не на власні сили та можливості. Поряд із цим, політична культура України все ж стає національною та незалежною.

З кінця 90-х років ХХ століття відбувається привернення до цієї проблематики уваги науковців та практиків. Певні розробки та напрацювання з цих питань мають С.Рябов, А.Карнаух, А.Зуйковська, О.Шестоपालюк, Н.Жабінець, О.Пометун, Т.Ремех, Е.Ламах, які розробили методичний посібник для позакласних занять «Кроки до демократії: 17 уроків громадянської освіти»[7]. Це мало місце і завдяки значній роботі міжнародних програм та організацій. Так, з 1997 по 2002 рік здійснювався канадсько-український проект «Демократична освіта» (університет Queen's, Кінгстон, Онтаріо). Рада міжнародних досліджень і обмінів (IREX) та програма розширення доступу до Інтернету (IATP) здійснили проект «Мережа громадянської освіти в Україні». У 2000-2003 роках було здійснено низку заходів (розробка експериментальних навчальних програм, створення навчальних посібників, проведення семінарів і тренінгів) у межах «Трансатлантичної програми підтримки громадянського суспільства в Україні» [11].

На державному рівні розроблено і прийнято Національну доктрину розвитку освіти, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, в яких серед пріоритетів розвитку освіти визначено формування громадянської компетентності. На засіданні Колегії Міністерства освіти і науки України 26 березня 2015 р. було прийнято Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Відповідно до цієї концепції передбачено комплексну системну і цілеспрямовану діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх установ, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації [8].

Все ж національно-патріотичне виховання лише частково розкриває сутність громадянської освіти. Тому в різні роки розроблялися і пропонувалися для обговорення різними експертними та освітніми установами концепції та стратегії громадянської освіти в Україні. І нарешті після багатьох обговорень та дискусій було схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р Концепцію розвитку громадянської освіти в Україні (Далі - Концепція) [12]. Завдяки цьому в Україні тлумачення поняття громадянської освіти стало уніфіковано, і вже кожен дослідник чи експерт не може трактувати його по-своєму. Громадянська освіта в цій Концепції розуміється як навчання та

громадянське виховання на основі національних та загальнолюдських цінностей [12]. Хоча це поняття можна й ширше розглядати. Насамперед це навчання населення країни, особливо молоді, виконувати свою роль як громадянина; це набуття теоретичних знань і формування практичних умінь і навичок основ демократії, прав і обов'язків громадян плюралістичного суспільства, вирішення конфліктних ситуацій, розвиток толерантності для розуміння і сприйняття світу; спеціалізована, систематична підготовка людей до суспільного життя в умовах демократії та можливість здійснення громадського контролю над владою всіх рівнів.

Громадянська освіта має бути спрямована на всіх громадян держави, але здійснюватися різними підходами. Громадяни мають отримати громадянські компетентності, що базуються на відповідних ціннісних орієнтирах (цінностях активної життєвої позиції, особистої ефективності, істини, правдивості та критичного мислення, взаємоповаги, відкритого спілкування та ефективної співпраці, прав людини та спільного захисту цих прав), принципах верховенства права, демократії і надають можливість кожному брати активну участь у житті суспільства, ефективно діяти та відчувати власну належність до територіальної громади та держави [12].

Щодо основних груп населення, то це насамперед учні закладів освіти та доросле населення країни. Одним із важливих завдань, що має вирішити громадянська освіта, є навчити дітей діяти у різноманітних ситуаціях, адже людина повинна мати не стільки конкретні знання і уміння, скільки здатність не відступати перед незнанням і невмінням чого-небудь [9]. Навчання громадянській освіті старшокласників/старшокласниць спрямоване на реалізацію загальної мети середньої освіти, що сформульована у концепції Нової української школи. Вона полягає у розвитку та соціалізації особистості, формуванні її національної самосвідомості, громадянської позиції, загальної культури, світоглядних орієнтирів, критичного мислення, творчих здібностей, дослідницьких та аналітичних навичок, навичок життєзабезпечення та професійних якостей. [10]. Найважливішою метою громадянської освіти дорослого населення є навчання їх умінню конструктивно співпрацювати з владою та здійснювати контроль за нею. Якщо в процесі навчання і виховання відбувається оволодіння правилами і нормами загальноприйнятних відносин між особою і суспільством за умов демократії, то тоді навіть може здійснюватися ефективний громадський контроль. Він є важливою формою реалізації демократії і способом залучення населення до управління суспільством та державою. Тобто у освіті дорослих громадянська освіта має важливе значення. Цьому також сприяють і заходи, заплановані в Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016—2020 роки, де передбачено активізацію діяльності, спрямованої на підвищення освіченості населення щодо

можливості захисту своїх прав та вираження інтересів через різні форми демократії участі.

В Україні, окрім громадянської освіти дітей та дорослих, варто говорити про громадянську освіту для окремих цільових груп. Мова йде про особливості громадянської освіти для прикордонних, прифронтових, комунізованих регіонів. Адже населенню цих регіонів ще притаманні: ностальгія за СРСР; проросійські настрої; низький рівень громадянської ідентифікації; достатньо високий рівень агресивності, насадженої ззовні; сепаратистські настрої, хоча й дещо приховані у теперішній момент.

Визначальна роль цих регіонів у процесі реінтеграції зараз невідконтрольних територій. Прикордонні регіони прийняли найбільшу кількість переселенців. Саме тому переселенці – це важливий ресурс реінтеграції. Якщо вони повернуться носіями інших цінностей, то стануть їх провідниками серед тих громадян, яким зараз активно вантажать мозок «руським миром»[2].

Формування громадянської свідомості, позиції, критичного мислення, оволодіння знаннями, які необхідні для здійснення громадського контролю, дотримання прав людини та громадянина, участь громадян та інститутів громадянського суспільства у веденні державних справ, використання судової системи для захисту громадянських прав, використання інших механізмів захисту прав людини на національному та міжнародному рівні, участь громадян та інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого значення, процесах прийняття рішень на різних рівнях, відповідальне ставлення до своїх обов'язків, національно-патріотичне виховання, медіаосвіта та залучення до волонтерської діяльності відбувається в Україні кількома шляхами. Як правило, це два основні – формальна та неформальна освіти, які є більш відомі широкому загалу, та третій - інформальна освіта.

Формальна освіта, а точніше виховання в Україні починається ще з дошкільної ланки. Це період першого етапу соціалізації особистості. Тут відбувається формування головних цінностей та установок особи, почуття людської гідності, поваги до інших, толерантності, схильності до несилових способів розв'язання конфліктних ситуацій, почуття солідарності й готовність співпрацювати з іншими людьми. Цей етап можна назвати процесом громадянської освіти, а доречніше використовувати поняття - громадянське виховання. Саме в програмах дошкільних навчальних закладів передбачено розкриття для дітей у віці 3-6 років того, що стосується патріотичного та правового виховання. Діти отримують уявлення про сім'ю, роль кожного члена сім'ї, сімейні свята, про дитячий садок, про користь праці дорослих, про своє місто, національні символи, одяг, традиції і т.д.; їх вчать

радувати рідних, поважати їх, допомагати старшим, правильно активно відпочивати і т.д.

Після початку навчання в школі процес громадянської освіти набуває більш чітких обрисів, оскільки відбувається формування системи цінностей і установок людської поведінки. Тоді дитина отримує знання і формує вміння, необхідні для життя в суспільстві. Саме на цьому етапі важливого значення набуває когнітивна складова політичної освіти – систематичні, всеохоплюючі знання про устрій суспільства, його інститути й керівні органи, про закони й правила, що визначають стосунки людей між собою та з владою, перебіг суспільних процесів, про права, свободи, привілеї та, з іншого боку, про відповідальність і обов'язки людини і держави [7, с. 86]. У навчальному плані початкової освіти передбачено в рамках освітньої галузі «Суспільствознавство» вивчення школярами навчальних предметів «Я у світі» в 3 і 4 класах. Перейшовши в старшу школу, в рамках освітньої галузі «Громадянська освіта» учні вивчають три обов'язкові предмети, а саме: правознавство в 9-10 класах, курси «Людина і світ» і «Економіка» в 11 класі. Окремо протягом часу навчання в старшій і середній школі вивчається детально історія України. У рамках вивчення історії передбачено і патріотичне виховання дітей та молоді.

У 2012 р. Центром дослідження суспільства з травня по вересень було проведено дослідження стану громадянської освіти в школах України. За результатами опитування, на думку вчителів, для того, щоб стати хорошим громадянином, учні повинні:

- дотримуватись законодавства (97%);
- знати історію власної держави (95%);
- бути патріотами своєї країни (92%);
- наполегливо працювати (91%);
- займатися доброчинністю (87%);
- брати участь у кампаніях із захисту довкілля (85%);
- слідкувати за політичним життям (81%).

Експерти в ході цього дослідження підкреслюють, що існує істотний розрив між теорією, яку викладають в школі, і реальним життям. Більш того, часто самі вчителі не поділяють ті ідеї і цінності, яким повинні навчати учнів. Система освіти, яка має дуже забюрократизований характер, не може ефективно навчати бюрократичним цінностям [6]. Проте вже у новій Концепції прописана система громадянської освіти, що охоплює всі складники освітні рівні і ступені, стандарти освіти, заклади освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органи управління у сфері освіти, а також нормативно-правові акти, що регулюють відносини між ними. В Концепції також передбачено вимоги до педагогічних

і науково-педагогічних працівників та інших суб'єктів, які провадять педагогічну діяльність для реалізації громадянської освіти [12].

Інше дослідження, теж у 2012 р., проводилося громадською організацією «Об'єднання «Агенція розвитку освітньої політики» в рамках проекту «Сучасний стан громадянської освіти в Україні та європейських країнах» за фінансової підтримки освітніх програм Міжнародного фонду «Відродження». Мета його – проаналізувати міжнародні ініціативи щодо впровадження громадянської освіти в Україні та проблеми формування громадянської самосвідомості учнів. Серед проблем і перешкод, які існують на шляху впровадження громадянської освіти в навчальний процес, ними виділено такі:

- відсутність наступності в проведенні освітньої політики з боку інститутів, що створюють і поширюють освітню політику щодо впровадження громадянської освіти в Україні;
- недостатнє усвідомлення педагогічною громадськістю місця та ролі громадянської освіти;
- недостатня децентралізація освіти;
- відсутність узгодженості з організаціями та фахівцями, які здійснювали розробку навчально-методичних матеріалів з громадянської освіти в питаннях впровадження навчальних програм громадянської освіти;
- наявність стереотипу в суспільстві, зокрема серед педагогічної громадськості, батьків, щодо того, що питання громадянської освіти вимагають спеціальної і особливої уваги;
- відсутність чітких систем підготовки і підвищення кваліфікації вчителів;
- відсутність системної координації та моніторингу діяльності установ з питань громадянської освіти [5].

Хоча нова Концепція враховує виклики, пов'язані з формуванням активного та відповідального громадянина з високим почуттям власної гідності, стійкою громадянською позицією, готовністю до виконання громадянських обов'язків, проте згадані проблеми все ж ще не вирішені на практиці у закладах шкільної освіти.

Третій етап соціалізації в межах формальної освіти – професійна (професійно-технічна) освіта, фахова передвища освіта та навчання у вищій школі. Це період розширення й поглиблення знань про права людини, осмислення філософських, культурних, юридичних і економічних передумов, формування громадянської позиції та суспільно-політичної орієнтації особистості. І на цьому етапі громадянська освіта тісно пов'язана з формуванням соціально-політичної компетентності особистості в суспільній сфері. Мета і завдання громадянської освіти у вищій школі реалізуються в ході засвоєння всіх дисциплін, серед яких особливе значення мають

предмети соціально-гуманітарного циклу. Вони формують у студентів уявлення про суспільство і безпосередньо спрямовані на становлення громадянських компетенцій. Крім базових профільних дисциплін, додаткові знання і навички громадянськості студенти отримували до недавнього часу з обов'язкових курсів історії України, політології та соціології. Однак вилучення з навчальних планів і програм обов'язкових курсів з політології та соціології в 2014 році нівелює в соціально-політичному плані вищу освіту в Україні: люди з вищою освітою залишаються політично такими ж необізнаними, як і ті, хто вищої освіти не має.

Загалом у формальній освіті громадянські компетентності здобуваються під час освітнього процесу, позанавчальної діяльності, зокрема в органах учнівського та студентського самоврядування та у партнерстві з громадськими об'єднаннями.

На противагу, а скоріше на підтримку формальної громадянської освіти потужно розвивається в Україні *неформальна*. Неформальна освіта у сфері громадянського виховання та освіти підтримується неурядовими організаціями різного рівня та неформальними освітніми установами, закладами культури, соціального захисту, молодіжними центрами, об'єднаннями та іншими.

Неформальна освіта у сфері громадянського виховання та освіти зараз активно реалізується шляхом створення інформаційних ресурсів та програм. Наприклад, створено сайт «Prometheus», представлений викладачами кращих вишів України [16]. Тут створюються і розміщуються масові відкриті онлайн курси на веб-платформі, де надається безкоштовна можливість університетам, організаціям і провідним компаніям публікувати і поширювати курси на цій платформі. Головне гасло проекту – «Кращу освіту для кожного». У рубриці «Громадянська освіта» тут у безкоштовному форматі для всіх бажаючих доступні курси: «Економіка для всіх», «Урбаністика: сучасне місто», «Жінки і чоловіки: гендер для всіх», «Основи державної політики», «Соціологія і соціальні дослідження: що, як, навіщо?», «Боротьба з корупцією», «Основи лобіювання». Цикл курсів для всіх, хто хоче дізнатися, як побудувати процвітаючу, справедливу і успішну Україну, оскільки освічені громадяни – успішна країна.

Трохи іншим напрямом є діяльність Центру політичних студій та аналітики «Ейдос». Це аналітично-ресурсна організація, заснована в 2007 р. з метою об'єднання зусиль громадськості для розвитку в Україні громадянського суспільства, демократичних інститутів і ефективного місцевого самоврядування [15]. Активісти Центру займаються дослідженням державної політики, кращих практик ефективного державного адміністрування і супроводом щодо їх впровадження, а також сприяють

розвитку локальної демократії. Їх місія - побудова системи взаємної відповідальності між органами влади і громадянами України.

Впровадження громадянської освіти в Україні необхідне для подолання політичної апатії і боротьби з такими викликами демократичним цінностям, як нетерпимість, ксенофобія, расизм, насильство, тероризм. Громадянська освіта має розвивати уявлення учнів, студентів про світ і роль у ньому людини, виховувати толерантність і повагу до тих, хто має інші переконання, формувати розвинені морально-інтелектуальні якості, стверджувати гуманістичні правила і норми співжиття, вкорінювати в свідомості основні принципи волелюбності і самодисципліни духу, правової та політичної культури, економічного мислення, патріотизму, виробляти вміння відстоювати свої права і свободи, потреби й інтереси в єдності з інтересами держави і суспільства, культивувати в свідомості учнів пагони свободи і громадянської зрілості. Для того, щоб демократія змогла вижити і працювати, молодь повинна навчитися розуміти важливість правопорядку, спільно працювати в ім'я поліпшення суспільства, демонструвати толерантність до політичних опонентів, критично ставитися до публікацій засобів масової інформації, стати активним учасником цивільного і політичного життя. Справжнім творцем демократії може стати громадянин, який не тільки знає догми закону, але і розуміє межі власних домагань, їх допустимості чи недопустимості. Така людина правильно представляє не тільки те, на що йому вказують протягом його життя інститути держави, а й те, на що слід вказувати йому самому (через референдуми, вибори, виступи в засобах масової інформації і т.п.) в межах правового поля.

До змісту громадянської освіти мають входити питання (як загальні, так і місцеві, регіональні), що хвилюють кожного, щойно він починає усвідомлювати себе в суспільстві. Оскільки громадянська освіта повинна давати і формувати знання, уміння, навички і позиції з політичних, економічних, правових, морально-етичних питань, то відповідними повинні бути і теми занять: політичні системи, конституційний устрій держави, сила і влада, суспільство, освіта виборців, права людини і відповідальність, правила і закони, обов'язки, справедливість, свобода і примус, співробітництво і конфлікт, рівність і багатоманітність, власність, відмінності між людьми і толерантне ставлення до них, порушення закону і неправомірні дії, демократія і тоталітаризм, відповідальність за навколишнє середовище, повага до себе і до оточуючих, дружба, чесність, вірність[9].

Вагому роль у цьому процесі відіграють інститути громадянського суспільства. Коли держава неспроможна належним чином бути суб'єктом громадянської освіти, саме ці структури мають перебрати на себе цю функцію держави та виступити її суб'єктом. Організації громадського сектору мають можливість створювати центри громадянської освіти,

організовувати просвітницькі акції, навчальні тренінги, семінари, публічні обговорення, поширювати масові онлайн-курси та вести форуми з обговоренням, здійснювати обмін національним досвідом та вивчати закордонний, зокрема і для здійснення громадського контролю.

Інформальна освіта, що передбачена Концепцією, є найменш розвинутою в Україні. Вона передбачає:

- забезпечення умов для громадянської самоосвіти через включення відповідного змісту в навколишнє середовище (сквери, вулиці тощо; інформаційні таблички; експозиції в музеях; бібліотеки тощо);

- створення умов органами місцевого самоврядування для отримання практичних навичок врядування й управління членами громади шляхом їх залучення до прийняття рішень на місцевому рівні;

- сприяння забезпеченню громадян доступними ресурсами для власного саморозвитку, включаючи книговидавництво, кінематограф, культурні продукти, туризм, онлайн-платформи та активне інформування про такі ресурси;

- підтримання інформаційних ресурсів, що сприяють розвитку громадянських компетентностей та формуванню критичного мислення, надання інформації через засоби масової інформації для розвитку громадянських компетентностей [12].

На підтримку тези, що в Україні здійснюються позитивні зміни у сфері громадянської освіти, варто згадати методологічний семінар «Громадянська освіта та електронна демократія в навчальних закладах», ініціатором проведення якого виступила ВМГО «Українська студентська спілка» за підтримки Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України, Міністерства молоді та спорту України, проекту «Академія навичок» у співпраці з фондом «Східна Європа» і програмою «EGAP: електронне управління для підзвітності влади та участі суспільства» 21 - 23 жовтня 2016 року в Києві. Йшлося про шляхи і методи формування (як у вчителів / викладачів, так і у молодих людей) ключових компетенцій XXI століття (соціальної, громадянської, інформаційно-цифрової), визначених у проекті Нової української школи, через впровадження стандартів і принципів, які покладені в основу роботи з інформацією і сприяють розвитку демократичного суспільства. Учасники семінару активно працювали над основним завданням – розробленням дорожньої карти щодо імплементації інструментів електронної демократії як складової громадянської освіти в систему загальної освіти України; аналізом шляхів і методів впровадження електронної демократії в системі освіти в цілому з метою формування громадянської компетентності всіх суб'єктів освітнього процесу[3].

Але, на жаль, відсоток молодих українців, які залучені в суспільні процеси, залишається досить малим. Розуміючи це, українська влада планує створення нових інструментів громадянської освіти, оскільки зараз в Україні немає інфраструктури молодіжної політики. Для поліпшення ситуації робляться певні кроки органами влади. Наприклад, цікавий досвід створення сайту Кабінету міністрів України для молодих громадян. Тут в цікавій та доступній формі дітям розповідають про владу в Україні, про її історію, їхні права та обов'язки. А ще саме тут існує Школа громадянської освіти, що складається з 8 базових уроків. Все зроблено в зрозумілому і легкому форматі, сприяє засвоєнню школярами. Для перевірки отриманих знань тут можна вирішити кросворди або пограти в ігри.

Отже, які завдання повинна вирішувати сьогодні громадянська освіта в контексті демократизації українського суспільства? Тут вартий уваги погляд української дослідниці А.Зуйковської. По-перше, відзначимо, що демократизація політичної культури українського суспільства і пов'язаний з нею процес формування політичної ідентичності громадян супроводжуються значним ступенем архаїзації в політичному і громадському житті, з використанням традиційних схем мислення, замість вироблення нових, які дозволили б інакше дивитися на суспільні проблеми і механізми їх вирішення. Це привело до існування двох вимірів політичної реальності в Україні: декларативного, що існує в постановах, законах та інших нормативно-правових документах, в яких політична система України є демократичною; і реального, в якому через непередбачуваність багатьох складних соціальних і економічних чинників політичну поведінку регулюють традиційні, проте вже неформальні норми і правила. По-друге, характерною рисою моделі солідарності в Україні за роки незалежності стало формування на громадському рівні специфічної моделі соціальних відносин, в основі якої лежить соціальний інстинкт виживання, який спрямовує дії індивідуальних суб'єктів (у різних сферах: економічній, політичній, культурній) на досягнення поставленої мети, незважаючи на руйнівний ефект для суспільного блага. У суспільстві поширений «інстинкт виживання», а не «інстинкт співіснування» - установки особистості на збереження не тільки самої себе, але і свого оточення, що ускладнює розвиток міжособистісної довіри і мереж громадянської співпраці в обсязі, необхідному для формування уявлень про позитивний досвід громадської участі. По-третє, соціокультурні тенденції розвитку сучасних суспільств свідчать про необхідність змінити саму модель ідентифікації [4].

В найближчі місяці на виконання згаданої Концепції має бути розроблена Стратегія розвитку громадянської освіти на період до 2022 року та плану заходів щодо її реалізації.

Отже, на нашу думку, варто продовжити та посилити роботу з вироблення моделі громадянської освіти в Україні, яка б корелювалася з міжнародними документами, зокрема Ради Європи, які Україна ратифікувала, та враховувати національну специфіку, традиції та практику.

Цікавим нововведенням за Концепцією є включення до стандартів вищої освіти зокрема спеціальностей, що передбачають присвоєння кваліфікації педагогічного працівника, громадянських компетентностей; теоретичну і практичну підготовку для здійснення громадянської освіти у сфері формальної, неформальної та інформальної освіти; розроблення нових моделей виховання та навчання, нових навчально-методичних матеріалів для проведення занять та практичного засвоєння нових тренінгових методик з громадянської освіти; розроблення методик оцінювання ефективності громадянської освіти; збір, узагальнення та системний аналіз міжнародних і вітчизняних технологій, форм і методів роботи.

Слід не забувати про роль інститутів громадянського суспільства. Сучасна громадянська освіта має здійснюватися як органічне поєднання індивідуальної і групової роботи, лекційного монологу і інтерактивних методів (ділові ігри, «мозкові штурми», ситуаційні випадки, круглі столи, дискусії тощо), залучення юнацтва до участі в дослідницьких проектах, публічних обговореннях актуальних проблем, в тому числі і в пресі.

Підписавши Угоду про асоціацію, ми взяли на себе конкретні зобов'язання, виконання яких, у першу чергу, потрібне нам самим, адже мова йде про поліпшення життя українців. Для того, щоб життя в Україні стало як у країнах Європейського Союзу потрібно збільшувати компетентності та громадянську освіту українців, спрямовану на утвердження і захист державності та демократії, виховувати здатність відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків, брати відповідальність за своє власне життя, за налагодження гармонійних стосунків між членами своєї сім'ї, за життя територіальної громади.

Список використаних джерел

1. Василенко О.В. Становлення і розвиток громадянської освіти в європейських країнах. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/8120/1/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0.pdf>
2. Громадянська освіта – ключовий вектор демократизації України: результати дискусії. URL: <https://www.prostir.ua/?news=hromadyanska-osvita-klyuchovyj-vektor-demokratyzatsiji-ukrajiny-rezultaty-diskusiji>

3. Громадянська освіта та електронна демократія у навчальних закладах. URL: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini-oblastej/2016/10/28/gromadyanska-osvita-ta-elektronna-demokratiya-u-navchalnih-zakladax/>
4. Зуйковська А.А. Політична культура і пріоритети громадянської освіти в Україні // Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. – 2012. – Т. 134. – С. 27-30.
5. Іванюк І.В., Овчарук О.В., Терещенко А.Б. Сучасний стан громадянської освіти в Україні. – ГО «Об'єднання «Агенція розвитку освітньої політики». – К., 2013. – 104 с.
6. Івкіна О. Громадянська освіта в школах України. Що це? URL: http://deti.zp.ua/show_article.php?a_id=506263
7. Карнаух А. Громадянська освіта як засіб формування політичної культури молоді // Політичний менеджмент. – 2007. №6. – С.82-88.
8. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. URL: mon.gov.ua/content/Новини/2015/06/16/konczepczziya.doc
9. Куксенко С. Громадянська освіта в середній школі. URL: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1007566657>
10. Навчальна програма інтегрованого курсу для 10 класів «Громадянська освіта». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/program-hromadyanska-osvita-24.11.2017.doc>
11. Пометун О., Ремех Т., Ламах Е. Методичний посібник для позакласних занять «Кроки до демократії: 17 уроків громадянської освіти». URL: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1123752952>
12. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» від 03 жовтня 2018 р. № 710-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncersiui-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini>
13. Соннова М. Зарубіжний та вітчизняний досвід громадянського виховання // Вісник Львів. ун-ту. Серія пед. – 2006. – Вип. 21. – Ч. 1. – С. 123–130.
14. URL: children.kmu.gov.ua – урядовий сайт для юних громадян.
15. URL: <http://eidos.org.ua/pro-nas/> - сайт Центру політичних студій та аналітики «Ейдос».
16. URL: <https://prometheus.org.ua/> – сайт громадського проекту масових відкритих онлайн-курсів.

REFERENCES

1. Vasylenko O.V. Stanovlennya i rozvytok hromadyans'koyi osvity v yevropeys'kykh krayinakh [*Formation and development of civic education in*

European countries] Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/8120/1/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0.pdf>

2. Hromadyans'ka osvita – klyuchovyy vector demokratyzatsiyi Ukrayiny: rezul'taty diskusiyi [*Civic education is a key vector of democratization in Ukraine: the results of the discussion*]. Retrieved from: <https://www.prostir.ua/?news=hromadyanska-osvita-klyuchovyj-vektor-demokratyzatsiji-ukrajiny-rezultaty-diskusiji>

3. Hromadyans'ka osvita ta elektronna demokratiya u navchal'nykh zakladakh [*Civic education is a key vector of democratization in Ukraine: the results of the discussion*]. Retrieved from: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini-oblastej/2016/10/28/gromadyanska-osvita-ta-elektronna-demokratiya-u-navchalnix-zakladax//>

4. Zuykovs'ka A.A. (2012). Politychna kul'tura ipriorytety hromadyans'koyi osvity v Ukrayini [*Political culture and priorities of civic education in Ukraine*] Naukovi zapysky NaUKMA. Poltychni nauky. - T. 134. - P. 27-30.

5. Ivanyuk I.V. (2013). Suchasnyy stan hromadyans'koyi osvity v Ukrayini [*The current state of civic education in Ukraine*]. - HO «Ob"yenannya «Ahentsiya rozvytku osvitn'oyi polityky» – Kyiv, 104 p.

6. Ivkina Ol'ha. Hromadyans'ka osvita v shkolakh Ukrayiny. Shcho tse? [*Civic education in schools of Ukraine. What it is?*]. Retrieved from: http://deti.zp.ua/show_article.php?a_id=506263

7. Karnaukh A. (2007). Hromadyans'ka osvita yak zasib formuvannya politychnoyi kul'tury molodi [*Civic education as a means of forming the political culture of youth*]// Politychnyy menedzhment . – No 6. - p.82-88.

8. Kontsepsiya natsional'no-patriotychnoho vykhovannya ditey ta molodi [*Concept of national-patriotic education of children and youth*]. Retrieved from: mon.gov.ua/content/Novyny/2015/06/16/konczepczyia.doc

9. Kuksenko S. (2001) Hromadyans'ka osvita v seredniy shkoli [*Civic education in high school*]. Hromadyans'ka Osvita, No 06. - Retrieved from: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1007566657>

10. Navchal'na prohrama intehrovanoho kursu dlya 10 klasiv «Hromadyans'ka osvita» [*The curriculum of an integrated course for the 10th form "Civic Education*]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/program-hromadyanska-osvita-24.11.2017.doc>

11. Pometun O. Metodychnyy posibnyk dlya pozaklasnykh zanyat' «Kroky do demokratiyi: 17 urokiv hromadyans'koyi osvity» [*Methodological*

manual for extracurricular activities "Steps to democracy: 17 lessons of civic education]. Retrieved from: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1123752952>

12. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny «Pro skhvalennya Kontseptsii rozvytku hromadyans'koyi osvity v Ukrayini» vid 03 zhovtnya 2018 r. 710 [*The Order "On Approval of the Concept of the Development of Civic Education in Ukraine" of 03 October 2018*] Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepcii-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini>

13. Sonnova M. (2006) Zarubizhnyy ta vitchyznyanyy dosvid hromadyans'koho vykhovannya [*Foreign and domestic experience of civic education*]. Visnyk L'viv. un-tu. Ceriya ped. – Vyp. 21. – Ch. 1. – P. 123–130.

14. Uryadovyy sayt dlya yunyk hromadyan [*Government site for young people*]. Retrieved from: children.kmu.gov.ua

15. Sayt Tsentru politychnykh studiy ta analityky «Eydos» [*Site of the Center for Political Studies and Analysts «Eidos»*]. Retrieved from: <http://eidos.org.ua/pro-nas/>

16. Sayt hromads'koho proektu masovykh vidkrytykh onlayn-kursiv [*A public project site for mass open online courses*]. Retrieved from: <https://prometheus.org.ua/>